

CONCLUSIONS I RESUM DE LES PONÈNCIES

ESCOLA D'ESPLAC 2022

Índex

Ponència d'obertura - Es pot saber què estem fent?

Ponència - Una mirada enrere cap als nostres referents pedagògics

Taules rodones - Explorem diferents formes d'educar

Taules rodones - Aprofundim en les nostres eines educatives

Ponència Cloenda - Quin paper volem tenir en el futur de l'educació?

esplac
Esplais Catalans

1. Ponència d'obertura - Es pot saber què estem fent?

A càrrec de:

Caterina Pedregal

Graduada en psicologia i especialitzada en orientació, assessorament i acompanyament a adolescents. Ha estat nena i monitora de l'esplai Peti ki Peti de la Palma de Cervelló i dirigent d'Esplais Catalans. Fa 10 anys que es dedica a l'acompanyament juvenil en projectes en l'educació no formal i des de del 2017 que forma part del claustre de l'escola lliure el sol.

Es una militant compromesa amb l'associacionisme popular, que li agrada participar de la xarxa local i els dissabtes es desperto aviat per anar a la muntanya.

Dani Costa

És mestre de primària i psicopedagog. Va ser ex-monitor de l'esplai La Fera i va formar part de l'Equip General del Sector Vallès. També va estar durant quatre anys formant part de l'Equip de Coordinació.

Què entenem per metodologia?

La paraula metodologia ve del grec i està formada per Mètode+Logia. Mètode vol dir més enllà del camí, és a dir, no és el camí en si, sino **la manera de viatjar o arribar al destí**. Per tant, el mètode no té una raó de ser per ell mateix, necessita d'una finalitat i unes accions, i es defineix com el conjunt d'instruments i/o eines que fem servir per arribar-hi. L'aprenentatge es dona en el procés, i **com més concrets siguin aquelles fites on volem arribar, més fàcil ens serà definir la metodologia**.

Mitjançant les diferents metodologies que utilitzem a l'esplai, creem espais, dinàmiques i contextos que generen aprenentatges. La metodologia és l'aposta que fem les monis per educar, i **aquesta no pot ser arbitrària ni una moda social, ha de ser reflexionada i escollida amb un anàlisi de context**. És necessari vigilar amb les "metodologies educatives alternatives" que actualment estan tenint molta anomenada, de no aplicar-les per la simple corrent, ja que perden tot el seu sentit. A més a més, l'educació formal en els últims anys està introduint les metodologies que associem a la nostra tasca educativa com ara l'educació per projectes, la gamificació, etc. Això ens porta a preguntar-nos... si l'educació formal esta agafant les metodologies que utilitzem a l'esplai, quin paper tenim ara? Hem de seguir innovant? Hem aconseguit el nostre objectiu? Hem d'anar desapareixent? Quin és ara el nostre repte?

Cal que ens plantejem quina metodologia utilitzar perquè venim de metodologies més tradicionals. Les metodologies han d'estar adaptades tant al context social actual com al

context més concret de cada esplai i grup. Aplicar una metodologia sense un procés reflexiu previ pot comportar aplicar una tècnica sense tenir en compte el context i, per tant, no generar els canvis transformadors que es busquen. El mateix passa amb la innovació. Si la innovació no va lligada a un anàlisi crític i reflexiu, es converteix en una moda i perd el seu sentit. Tot està inventat, res és del tot innovador.

Aleshores, tenint en compte la societat actual i els valors de la nostra societat, **quina metodologia hem d'aplicar als esplais?**

Les metodologies i les eines que utilitzem a l'esplai estan contraposades al mètode tradicional, perquè volem transformar i canviar, i per tant, han d'estar en consonància amb això. **El nostre mètode no és fruit de l'atzar ni de la moda, sino de l'anàlisi de la societat. La proposta té a veure amb el model de persona q volem desenvolupar,** l'entorn, els vincles i relacions, el model de societat que volem construir. ideari i metodologia no poden deslligar-se, son interdependents.

A l'esplai la finalitat principal es transformar la societat. A l'esplai no ensenyem, a l'esplai eduquem i per tant, acompanyem. No hem d'explciar el món, sinó que el descobrim. La nostra metodologia va lligada a aquest acompanyament i volem generar preguntes. Eduquem als infants com a membres de ple dret, d'igual a igual, des del vincle, des de la confiança. A l'esplai deixem que els infants s'equivoquin i reflexionin, fomentem l'esperit crític i som agents polítics, promovem canvis individuals i col·lectius. No podem perdre el focus, l'infant. no podem transformar el món sense transformar nos nosaltres mateixes, no transformarem el món si no transformem l'infant.

Però, com es la nostra societat? Molts cops els esplais entenem la societat com una sola. Individualista, capitalista, consumista, poc o mal informada, tecnològica, desconectada de la natura i els cicles vitals, i accelerada. Amb una necessitat de la immediatesa per generar persones productives del sistema, veient als infants com projectes de persones competents, de persones de futur.

Els esplais som una alternativa a aquesta societat, un contrapès als valors imperants en aquesta. En una societat on l'infant no és escoltat, nosaltres els posem al centre, en societat masclista, eduquem en feminisme, en una societat racista, eduquem en l'antiracisme, en una societat capitalista: anticapitalisme... defugim del punitivisme, del càstig, i som un altaveu de reivindicació dels drets dels infants.

Donem valor a com eduquem?

Volem posar nom i consciència a aquesta metodologia, la metodologia que utilitzem a l'esplai és única, i cal que la posem en valor i defensem. Si ens fixem, l'Aprenentatge Basat en Jocs (ABJ) i la gamificació, son metodologies que usen el joc com a eina didàctica. Als esplais

aprenem jugant des de sempre, per tant l'ABJ i la gamificació ja existien, però mancava un reconeixement, una posada en valor i un nom. Els esplais tenim el repte de donar valor a allò que fem.

Els esplais innovem tant educativament com pedagògicament, ja que donem respostes a necessitats compartides d'un grup en un context. **Hem estat i som pioners en això, i li hem de donar valor**, no només en el nostre entorn proper, sino a la societat. Si no, passa com ara, que l'educació formal es fan seves les metodologies que nosaltres fa anys que estem utilitzant. **Això no implica que és essencial no deixar-nos de qüestionar**. Fer-nos preguntes ens fa agafar consciència del perquè fem les coses i com les fem, i ens obre portes i finestres a plantejar-nos les accions que duem a terme i revisar-nos. No hem de parar de reflexionar sobre quines eines utilitzem i el perquè ho fem.

Per què fem esplai?, Perquè és important el que fem a l'esplai?, Perquè juguem?, Perquè cantem? Perquè fem guerra d'aigua?, Perquè fem guerra guarra o guerra d'aliments? Perquè fem discoteca a final de colònies? Quin sentit pedagògic tenen les nits de por?

Per acabar, deixem unes quantes metodologies que volem posar en valor i que duem a terme als esplais:

- **Pedagogia activa:** Potenciar les capacitats de l'infant des de **l'aprendre fent**. Hem de tenir cura de no caure en pràctiques adultocèntriques. Hi ha vegades, que avaluem les activitats sense els infants, o que ens preocupem més pel desenvolupament de l'activitat que pel desenvolupament de l'infant, o fins i tot censurem emocions amb un no ploris, no t'enfadis...
- **Paidocentrisme:** Personalitzar l'aprenentatge, fugir de l'adultocentrisme. Que necessita la infància de la vostra societat? I del vostre barri? I del vostre grup d'infants?, i a partir d'aquí plantejar els objectius i la metodologia.
- **El Joc:** El joc és la gran eina de l'educació no formal. Un mitjà per aprendre. Darrere de tots els jocs hauria d'haver-hi una intencionalitat i uns objectius. Tothom necessita jugar, inclòs els adults. El joc aporta motivació i emoció. Allò que emociona es aprenentatge, i si jugant ens emocionem, jugant aprenem. Les monitores som enginyeres del joc, i sabem utilitzar-lo de moltes maneres.
- **Assemblea:** Amb les assemblees aprenem habilitats socials, a prendre decisions, a dialogar, a relacionar-nos. Hem de qüestionar-nos si la sabem fer servir, si la dominem prou. a les assemblees amb infants tothom s'escola, tothom hi participa per igual? qui acaba prenent les decisions? quan les utilitzem?
- **Debats, dinàmiques, converses, discussions** per fomentar l'esperit crític. Volem sacsejar consciències i fer-nos preguntes. Hem de donar valor a les idees dels infants.
- **Treball per projectes:** Treballem amb projectes per arribar als nostres objectius i fomentar el treball en equip, la cooperació i l'autonomia dels infants.
- **Generar espais d'autogestió.** Ja sigui durant temps lliure o campaments, moments quotidians, etc.

- **Campaments i rutes**, per entrar en contacte amb la naturalesa i frenar amb la immediatesa. Per donar lloc a la contemplació, a la calma i al silenci.
- **Centre d'interès:** Ens permet apropar els aprenentatges als infants a través d'una història. Hem d'intentar que siguin CI participatius, on l'infant en formi part, així esla aprenentatges seran més significatius.

2. Ponència - Una mirada enrere cap als nostres referents pedagògics

A càrrec de:

Joffre Villanueva

Llicenciat en ciències polítiques, ha estat membre de l'equip de direcció d'Esplais Catalans (nom que rebia abans l'Equip de Coordinació), secretari general del Moviment Laic i Progressista, i president del Consell de la Joventut de Barcelona, i actualment forma part del patronat de la Fundació Ferrer i Guàrdia

Algunes referents pedagògiques de l'Educació en el lleure

Epicur (342 aC - 270 aC)

Va ser un filòsof grec hedonista molt poc conegut. Hi ha una gran pèrdua de filòsofes i filòsofs que s'esborren amb el sorgiment del cristianisme, i sorgeix el materialisme com a mètode filosòfic, quan només ens centrem en allò material i físic de la vida.

Va ser posterior a Aristòtil. Durant aquella època, Plató i Aristòtil havien creat el liceu i l'acadèmia, dues grans institucions educatives. Epicur, el que va fer, va ser crear El Jardí que és una mena de comunitat de debat. Podríem dir que davant una educació formal, ell planteja un espai alternatiu d'aprenentatge més vivencial, comunitari, igualitari, ja que no només accepta persones amb grans capacitats intel·lectuals, sino que acull tant a dones com a esclaus, que en aquella època eren considerats inferiors. Planteja un sistema crític amb la governança plantejat com a mecanisme de canvi social.

És un antecessor de les tradicions laiques, i descarta els plantejaments metafísics. Ell busca un saber pràctic i senzill per viure bé i ser feliços. És el filòsof del plaer, de la felicitat, del gaudi. Estableix una "economia de la felicitat". No vol el plaer pel plaer, sinó que aposta per un estil de vida que no renunciï a la felicitat. No hem de justificar-nos per ser feliços, si no que tenim el dret de ser feliços, i per tant l'educació ha de servir per ajudar-nos a arribar a aquesta felicitat.

Durant l'època d'Epicur, van emergeixen 3 escoles de pensament: Els Esoics, els Cínics i els Epicuris.

Paul Robin (1837 - 1912)

És famós per inspirar molt a Ferrer i Guàrdia per crear la seva escola moderna. És pedagog, dins la tradició llibertària o anarquista (tot i que en els debats dins l'anarquisme es situa dins una posició reformista).

Crea un dels primers centres de planificació familiar del món. A França està a càrrec d'un orfelinat on barreja nens i nenes, i per tant hi ha coeducació, i on el projecte està basat en el viure junts. A més a més, planteja una educació integral i havia d'enfocar-se a totes les facetes de l'ésser humà (educació intel·lectual i manual).

Janusz Korczak (1878 - 1942)

És un jueu polonès i metge. La seva família va participar històricament en el fenomen de la il·lustració del judaisme. Per tant, parteix d'un plantejament liberal de la religió.

S'estableix a Varsòvia i es fa càrrec d'un hospici. Durant la Segona Guerra Mundial queda tancat dins el Gueto de Varsòvia amb els orfes i escriu <<El diari del gueto>>. Aquest és un llibre interessant per què explica la seva visió del conflicte, des d'una visió bastant desenfadat.

L'any 42, li donen la oportunitat d'escapar-se, però ell té la visió que als infants se'ls ha d'acompanyar, i més quan no ho passen bé, i per tant el cremen a la càmera de gas, amb infants de l'orfenat.

Janusz Korczak va ser dels primers en formular una primera idea de drets dels infants.

On s'hi troben el dret a l'educació, a l'afecte, a la intimitat, a ser escoltat, a dir una petita mentida, a caure, a equivocar-se, a fer petit furt, i el dret a morir prematurament.

No només ha estat reconegut pel drets dels infants sinó perquè ell treballa molt amb l'autogestió i l'autonomia dels infants. Que tinguin càrrecs importants i que facin coses activament. Fins i tot, crea un tribunal dels infants (tot i que l'experiència d'infants jutjant a altres infants són bastant controvertides).

Tant Paul Robin com Janusz Korczak aporten una pedagogia basada en l'afecte, en contra de l'educació autoritària que es vivia.

Joan Puig Elias (1898 - 1972)

Tot i no ser gaire conegut, és possiblement la persona que ha tingut més poder al sistema educatiu català a la història. Quan comença la Guerra Civil, la Generalitat agrupa totes les escoles sota un sol organisme, el CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada) que va ser dirigit

per Joan Puig Elias. Dins el CENU hi ha una confluència molt interessant, ja que es troben les escoles racionalistes (de tradició anarquistes) i les escoles públiques renovadores.

Joan Puig Elias ja va anar a una escola “moderna” plantejada per Ferrer i Guàrdia. Una escola regionalista, pacifista, anticlerical, racionalista i darwinista. això va fer que a diferència d'altres pedagogs anteriors, no busques una escola contrària a la que ell havia viscut com per exemple Ferrer i Guàrdia. I el que busca és millorar i evolucionar l'educació que ell ja ha rebut.

Originari de Sallent, es va formar com a mestre i va treballar al barri del Clot de Barcelona, fent-se càrrec de l'Escola Farigola, amb una visió més laica i contemporània. Posa consciència en que es necessari educar en les emocions. I en el fet que cal donar eines perquè als infants perquè ells mateixos es formin el seu propi pensament, criteris i escala de valors. No volen que els infants surtin amb un pensament determinat. Treballa molt l'expressió escrita, el temps lliure, el teatre,

“El niño debe hacer algo más que pensar, debe sentir”

“L'infant no s'ha d'educar en contra de res ni de ningú”

Per Puig Elias, tots els infants han d'anar a l'escola hi ha d'haver-hi escoles per a tots els infants. Una idea revolucionària per l'època ja que infants amb diversitat o discapacitat no anaven a l'escola i no es consideraven subjectes d'educació. També introdueix el diagnòstic precoç.

Acaba marxant exiliat a Brasil.

Marta Mata (1926 - 2006)

Tot allò que desapareix amb el final de la Guerra Civil, ella ho reprèn, perquè veu la desaparició de l'escola. Veu com l'escola que ella havia conegut, on hi havia coeducació, laïcitat, etc. i que va viure com una bona experiència, està desapareixent.

Marta Mata és filla de la mestre Àngels Garriga, i acaba estudiant pedagogia a la Universitat de Barcelona. L'alumnat, s'ajuntava per parlar de com es poden fer les coses diferents. A més a més, crea un vincle amb la generació de mestres de la seva mare com ara Rosa Sensat per veure com es feien i com es poden fer les coses.

Marta Mata, pel que aposta és crear espais on persones que volen reformar i canviar l'escola i els mètodes educatius s'ajuntin per intercanviar opinions, crear coneixement compartit i engegar projectes. Quan volem renovar i transformar però estem sols, és molt complicat. Aquests espais no son per teoritzar, sino per compartir experiències, idees i intercanviar punts de vista. Ajuda a constituir un col·lectiu de mestres amb ganes de canviar l'educació.

També és important perquè a Cal Mata fan un protoesplai. juntament amb la seva mare Angels Garriga ofereixen un espai per fer activitats amb els infants de Saifores, que educaven tots junts tot i tenir discrepàncies polítiques, religioses i de pensament.

Marta Mata també va ser diputada del PSC en el moment que es va fer la llei de normalització lingüística. Marta Mata apostava perquè tots els infants tenen els mateixos drets, i per tant no podem dividir l'escolarització en català i castellà i dividir la societat. Lluita perquè a les escoles hi hagi la immersió lingüística.

També va ser diputada a Madrid en el moment que es crea la constitució. Gràcies a ella hi ha el dret de l'alumnat i les famílies a la participació en l'escolarització. Gràcies a que ella va buscar la majoria i establir aliances, tenim

Quan va ser regidora de l'ajuntament de Barcelona, va contribuir a la idea de la Ciutat Educadora. Entesa com que la ciutat també té una responsabilitat en l'educació dels infants.

Era molt partidària de l'educació no formal com l'escoltisme. Valora el bagatge que tenen les i els mestres que provenen de l'escoltisme.

Per acabar, comentar que Marta Mata era cristiana i laica. Separa els espais en quant a religiositat, a l'escola no és el lloc on posar la religió, ha de ser a la parròquia.

Philippe Meirieu (1949, França)

És president del Ceméa (Centres d'Entraînement aux Méthodes d'Education Active), un moviment de persones compromeses en pràctiques al voltant dels valors i principis de la Nova Educació i mètodes d'educació activa, per transformar entorns i institucions a través de l'acció de les persones.

És amic de l'associació de mestres Rosa Sensat i amb una posició política d'esquerres a França. Ha escrit diversos llibres entre els quals "Frankenstein educador" i "Carta a un jove professor"

Destaquem dues idees que defensa:

- L'educació com a acte de responsabilitat i amor. Ha d'haver-hi afecte en l'educació.
- L'educador ha d'ensenyar les normes socials però alhora ha d'animar a canviar-les.
- L'educació té un component de reproducció social però també de canvi social.
- L'educació en la llibertat sempre està en crisi i en revisió constant.

Ani Pérez

És crítica amb les i els referents, amb la idea de la no directivitat de la pedagogia. És molt activa, i pensa en veu alta.

Carmen Alonso - Villaverde, presidenta d'Esplac

La Carmen, com a presidenta d'Esplais Catalans, representa als esplais que formem Esplac. Una representant té importància en el seu discurs, i tot allò que digui sobre Educació, és important.

Les representants han de tenir virtuts amb les quals ens sentim representats, com ara ser dialogant compromesa i responsable. Moltes vegades els moviments socials s'emmirallen massa en deixar-se representar per gent que porta molts anys i gent intel·lectual.

A vegades ens falta posar valor a les nostres experiències, pensament i veu, ja que tenim moltes coses a dir, i ens les hem de dir entre vosaltres.

Altres referents que us poden interessar

- Aina Tarabini
- David Bueno
- Marina Garcés
- Miquel Àngel Essomba
- Maria Truñó
- Pascual Gil

3. Taules rodones - Explorem diferents formes d'educar

Taula rodona “Educació Vivencial”

A càrrec de:

Mar Melendo

Formada en educació Viva pel CAIEV.

Alba Colell

Cofundadora de l'Escola del Bosc de Rubió, que va engegar el setembre de 2015, i Educadora Especialista en Escoles Bosc. És tècnica d'Educació infantil i té una àmplia experiència en Educació Ambiental, Natura i infància, Agricultura Ecològica i Plantas Remeieres.

Patricia Navarro

Educadora especialista en Escoles Bosc. És tècnica en fauna salvatge, auxiliar de veterinària i educadora ambiental.

Què entenem per educació vivencial?

Entenem l'educació viva com aprendre fent, l'aprenentatge des de la vivència. En aquest marc, la figura de l'educadora recau en acompanyar les accions i emocions de l'infant, també les equivocacions, les inquietuds, etc.

L'educació vivencial es centra en la idea de que aprenem vivint. Aprenem vivint allò que fem. El paper de l'infant està al centre, com a agents que viuen aquestes experiències (paidocentrisme).

Les relacions de poder es basen en dominat/dominant i cal veure com situem aquestes dinàmiques de poder generades entre adult i infant. Entenent que la relació entre monitora i infant pateix aquestes relacions de poder, emmarcades en la societat adultcentrista.

Conceptes Clau

Autopoiesi: Parteix de la idea de que qualsevol ésser sa té una saviesa interna i aquesta sap el que li convé. De manera instintiva, caminarà cap a la cura i no cap a la destrucció. Això, traduït en la pedagogia vol dir que l'infant és capaç i sap el que li convé. Això trenca amb el model tradicional de guiar les accions dels infants perquè si l'infant és capaç només l'haurem d'acompanyar. El paper de l'educadora recau en vetllar perquè els infants no es desconnectin de si mateixes i de la seva saviesa. Des de l'educació viva es vol aconseguir una autonomia de la persona, capacitat de fer les coses de manera autònoma, de sentir i entendre què necessiten en cada moment. És essencial observar la infantesa i tornar-hi a connectar.

Teoria de sistemes: Aquesta teoria entén que les persones formem part d'un sistema i que quan alguna cosa, dins d'aquest, es descol·loca també afecta a la nostra persona. Comprèn les persones des del punt de vista de la seva pròpia comunitat. Quan mirem un infant, mirem el seu sistema. Quan aquest té una conducta disruptiva val la pena parar a pensar en quin és el seu sistema actual: què està passant a la seva família? A l'esplai, què està passant amb el seu grup? Què està generant aquesta actitud?

Els infants perceben molt més l'entorn que els adults, viuen en el cos, en el present, mentre que les persones adultes estem més centrades en la ment. És per això que només d'observar-los ja estem aprenent a tornar a connectar amb nosaltres mateixes.

Com educadores no podem valorar què està bé i què està malament, s'ha de reconèixer i validar el que pensa l'infant. La pedagogia vivencial treballa des de la naturalitat del moment. Hem de poder trobar l'eina adequada per acompanyar la situació i vivència de l'infant o jove, vingui d'on vingui i sigui com sigui el sistema que l'engloba, sense la necessitat de ser sempre fidel a una única metodologia pedagògica.

Teoria de la complexitat :tot està influenciat per moltes variables i és per això, que **no hi ha un mètode únic per llegir ni fer front a les situacions.** S'ha de fer una anàlisi complex del context per poder adequar la nostra resposta davant de l'infant. No podem pensar com volem actuar davant d'alguna persona sense saber com és.

Quan l'adult es treballa no té tantes coses com pensavem, moltes coses les projectem en elles. Hem de netejar les nostres mirades d'idees preconcebudes, abans de poder acompanyar d'una manera curiosa. L'infant no pot servir per fer-nos sentir interessants o per cobrir les nostres mancances.

La teoria de la complexitat parteix de la idea de que la curiositat de l'infant és innata, els infants són esponges pel que fa a l'aprenentatge, i si forcem un aprenentatge estem desnaturalitzant la seva curiositat.

En aquest tipus de metodologia pedagògica les ràtios són molt importants. No podem atendre 25 necessitats diferents.

Com gestionem els límits des de l'educació vivencial?

És molt important la manera que té l'adult de dirigir-se a l'infant. En comptes de dir "si fas això cauràs" hem de voler estar al seu costat i acompanyar-los en el repte. La confiança és la clau. Si no tenim confiança no serà fàcil acompanyar, no es pot acompanyar des de la por.

Els infants tenen un propi sentiment de perill i alarma, de fet, sovint molt més present que nosaltres. Si combinem la confiança en l'infant amb el vincle que pot crear amb l'adult, és possible que s'expressin capacitats de l'infant que potser no hauríem imaginat.

En l'educació vivencial també hi ha límits. Els límits cuiden. Els límits ens fan saber que l'educadora hi és, però només si són límits lògics i naturals. Potser, fins i tot, podríem parlar de conseqüències pròpies del fer. Les conseqüències no són moralistes. Com a educadores hem de ser capaces d'amoldar els límits a les pròpies situacions.

Eines pels esplais

- Una eina per l'esplai és aprendre a deixar buits, promoure el joc lliure. Els infants seguiran xerrant, jugant... I aleshores en aquests moments sí que podem acompanyar, des de la no directivitat.

Cites i Reflexions

L'educació viva no és un mètode, és una actitud. Es basa en deconstruir allò après i treballar-te com a educadora i acompanyant per prendre les decisions que tinguin sentit, desvinculant-nos de la mirada adultcentrista.

S'ha de trencar amb la idea que l'infant és un pot buit que l'adult va omplint poc a poc de coneixement. L'infant ja és. L'infant és sempre i és capaç. El que podem fer és acompanyar-lo en les seves inquietuds i necessitats.

És molt important que anem de la mà amb les famílies. Tot i això, cada realitat i cada esplai és diferent. S'ha de tenir en compte, per cuidar l'infant, el respecte a les famílies. Si ens hi oposem de manera frontal, l'infant pot patir una crisi de valors.

Taula rodona “Educació Llibertària”

A càrrec de:

La Pinya

És un col·lectiu d'autogestió pedagògica format per criatures, mares, pares, acompanyants i col·laboradores amb la intenció de reapropiar-se de la criança des d'una perspectiva comunitària i transformadora. La pinya és un projecte educatiu autogestionat que des de l'autonomia assumeix de forma radical les preguntes de per què i per a què educar en defensa d'un projecte vital guiat per la llibertat, la col·lectivitat i el suport mutu. Aquest projecte amb 17 anys d'història, busca el seu lloc en un context de canvi generalitzat que veu com el neoliberalisme educatiu intenta imposar una agenda global i s'apropia i tergiversa conceptes pedagògics fonamentals per entendre la història de l'educació no hegemònica.

Presentació del col·lectiu

La Pinya neix el 2003 a partir d'unes famílies que busquen espais més enllà de les llars d'infants on educar als seus fills. El col·lectiu es forma en mode d'escolteta popular, amb una pedagogia estretament lligada a la ideologia del grup, però acaba sent un projecte de vida per a les participants. L'inicien 5 famílies i, amb el temps, en passen a ser més de 30, nombre que decau els darrers anys a causa de la pandèmia.

La tasca educativa del projecte recau principalment en les famílies, que adquireixen un rol més participatiu en l'educació de les seves filles i fills dins d'un projecte educatiu comunitari, i en les acompanyants, que ho entenen com un mode de militància. El projecte es sosté sobre una ideologia llibertària explícita com a eix vertebrador de la pedagogia establerta, en base a la que s'actua en el dia a dia del projecte. A nivell organitzatiu, es prenen decisions de manera col·lectiva, on hi participen tant les famílies com l'equip d'acompanyants, tot i el rol diferenciat que tenen aquestes fora del projecte.

Bases pedagògiques i pràctiques concretes

Com a bases de la pedagogia, **cal tenir en compte tots els eixos d'opressió que travessen a les participants i a la societat en general i fer-los explícits per tal que les criatures no estiguin descontextualitzades.** La idea principal és posar al centre al grup, per actuar amb uns objectius comuns i buscant el millor per la col·lectivitat, entenent com afecten les accions individuals a les persones de l'entorn i el desenvolupament dels altres infants.

Es treballa també **posant el focus en els límits que tenen els infants, i la resta de participants**, en les seves actuacions, que han de ser clars i raonats. També es destaca la importància de que les conseqüències d'actuar fora dels límits acordats siguin clares, sense la necessitat d'aplicar càstigs i sense la càrrega de l'emprenyament de l'adult davant d'aquestes accions. No cal fer sentir malament als infants, si fan una cosa que està acordada que no han de fer, ja saben quina conseqüència hi ha, sense la culpabilitat que això comporta. Per això **les conseqüències han de ser acordades prèviament, han de ser clares, i que els infants estiguin el raonament que hi ha darrere, tot i que no siguin límits que posin elles.**

Per tal de posar el grup al centre i que l'activitat giri entorn a les necessitats de les participants, es fan dues rotllanes setmanals (assemblees d'infants), una de caire organitzatiu i una de caire emocional. Aquí es delimiten les decisions que es deixen als infants i les que es deixen als adults, per tal de deixar clar en quines decisions l'adult no tindrà més poder que qualsevol infant, assegurant-ne la participació infantil real, sense manipulació (cita textual integrada al text: Manipular-te perquè decideixis el que jo vull no es participació infantil.).

En el dia a dia, s'aposta per la lliure circulació dels infants més petits mentre estan a l'escoleta, i es proposen, de manera crítica, activitats més pautades pels infants més grans, on poden decidir si volen participar.

Cites

- Per transformar l'educació dels infants hem de canviar l'educació que rebem els adults.

- No volem delegar la responsabilitat d'educar els nostres infants.
- Hi ha molta implicació de temps, es una militància, una aposta com a famílies i treballadores.
- El punt clau que ens ajunta es el projecte pedagògic, a partir dalla construïm la resta.

Reflexions generals del projecte:

- Importància de la coherència entre el marc teòric i la pràctica que es porta a terme.
- Requereix un pensament crític constant i transversal, de constant revisió i evolució.
- Llibertat responsable, no només sóc jo sola i els meus desitjos, sinó el col·lectiu i el seu bon funcionament.

Taula rodona “Participació i assemblarisme infantil”

A càrrec de:

Amaia Belastegui

Polítologa centrada en la transformació social des del món educatiu i la participació juvenil. Involucrada en la cura de les persones, els grups i l'entorn, tracta d'acompanyar processos participatius amb la mirada posada en la presa de consciència, la corresponsabilitat i l'apoderament. Ha participat en el projecte Visc, Convisc, Participo del CJB, s'ha format a l'Escola Popular d'Economia Feminista i ha estat cap de l'agrupament escolta Wéziza durant cinc anys. Ha treballat com a directora de lleure a camps de treball, com a formadora i com a professora de secundària. Actualment, treballa com a tècnica a l'àrea pedagògica de l'Escola Lliure el Sol, forma part de l'associació Ígnia i està realitzant la formació trianual de facilitació de grups amb Fil a l'agulla.

Ferran Crespo

Ambientòleg de formació, ha cursat el Màster d'Educació en Valors i Ciutadania a la Universitat de Barcelona, vinculat al món de l'educació en el lleure i l'escoltisme: com a participant, com a monitor i, finalment com a responsable associatiu. Actualment, forma part de Grup de Recerca d'Educació Moral a la UB, està estudiant al programa de Doctorat Educació i Societat per la Universitat de Barcelona, i centra la recerca en la participació de la infància i la joventut sobre matèria ambiental.

Què entenem per participació?

La participació és un procés col·lectiu, tot i que s'acostuma a entendre de forma individual, que va més enllà de que un infant o jove estigui actiu. Es tracta d'un procés d'aprenentatge

constant, en el que hi participen tant els infants com les persones que els acompanyen. Aquest pot agafar moltes formes, mentre sigui de manera voluntària.

La participació va més enllà de la possibilitat de poder decidir, la participació la podem definir en tres dimensions diferents (extretes d'estudi fet amb infants joves i monitores)

- **un mitjà de transformació.**
- **un sentiment, formar part d'un grup**
- **una dimensió dialèctica, buscar consens a partir de la discussió o debat.**

Que es participar i que no?

La participació pot tenir molts nivells d'implicació. És complicat parlar de correcte o no correcte en termes de participació, és més fàcil parlar d'intensitats, de diferents maneres d'implicar-se en el procés.

Per tal que la participació funcioni hi ha tres aspectes essencials: **poder participar, voler fer-ho i saber com.**

Que fem si un infant no vol participar?

Per aquestes situacions, no hi ha una recepta clau. Cal analitzar la situació i tenir en compte els diferents factors que hi intervenen. Cal replantejar l'imaginari que tenim d'un infant que no participa i intentar tenir en compte totes les formes de participació.

El que sí que és important, és

- Partir de l'escolta per poder entendre el motiu real de la no participació.
- Explorar amb els infants altres moments i maneres de participar.

Hem de ser conscients, que hi ha diferents **factors moduladors d'aquesta participació:**

- **Implicació de les persones en el procés.** El sentiment de pertinença amb aquest fa que la seva participació pugui canviar. A més sentiment i implicació, més participació.
- **Informació que es té sobre el context.** Si els infants tenen informació sobre el procés, les diferents etapes, els objectius, quines decisions poden prendre, etc. Ajuda a tenir una millor comprensió de la finalitat de la participació i del projecte. El que les persones adultes sabem, està bé posar-ho en disposició del grup. Tot i això, cal tenir

en compte que la informació dóna poder i que, per tant, ha de ser compartida entre totes les persones que participen.

- **Capacitat de decisió**
- **Compromís i responsabilitat amb les decisions preses**
- **Resultats constatables.** La participació ha de tenir resultats constatables que puguin ser observats pels infants. Sinó, els infants no perceben la utilitat de participar.

A mesura que el grup té més capacitat de decisió i més informació respecte les decisions que ha de prendre, milloren la implicació i les ganes de participar.

Com aconseguim que les més petites de l'esplai participin i se sentin seu el projecte?

Com més grans són els infants, la seva participació més s'assembla a la nostra, i per tant l'entendem més com a participació. Tot i així, hem de contemplar diverses formes de participació.

La participació pot ser progressiva, de més petites poden començar a triar entre dues opcions, i anar augmentant fins poder partir d'un full en blanc. El que no podem fer, és exigir passar de 0 a 100.

També podem contemplar treballar amb grups d'edats mixtes, per ajudar a fomentar la cultura de la participació i apropar el llenguatge i les metodologies.

Quin és el nostre rol com a persones adultes? Parlem del poder adult.

Entenem el poder des de tres eixos, que es creuen constantment:

- **Poder social, privilegis i opressions.** Quins privilegis tinc, i en quins eixos estic oprimida?
- **Poder contextual:** En aquell context, nosaltres som les adultes. No som totes iguals, l'adult té una major responsabilitat, s'han de trobar les maneres per fer-ne un bon ús i no un abús.
- **Poder personal.** Les capacitats que tinc per fer front a les adversitats. Pot dependre del moment concret.

Com fer un bon ús del poder adult?

A l'esplai les monitores tenim un poder que històricament s'ha exercit com a abús de poder. Hem d'intentar fer una lectura diferent del poder, sense fer veure que no existeix. **Hem de**

procurar no justificar els abusos de poder i entendre'ns com a iguals en el moment de participar, dins les diferències dels rols que exercim.

La participació és un procés, però el resultat també és important, no totes les decisions que pren el grup entren dins del projecte ni poden estar acord amb els valors de l'Esplai. **No tot s'hi val, i també està bé posar límits a la participació, per encaixar dins del nostre ideal.** Hem d'ampliar l'espectre de què vol dir participar.

Com comencem a construir un espai de participació infantil?

Prèviament hi ha una feina de **plantejar-nos què vol dir la participació infantil i que implica.**

Crear l'espai de participació. Aquest ha de ser acollidor i adaptat al grup d'edat

Planificar i programar el procés participatiu. Quines decisions podran prendre? Quin és l'objectiu? Com prendrem les decisions?

Taula rodona “Educació per la Justícia Global”

A càrrec de:

Laura de la Orden

Graduada en Ciències Ambientals, Postgrau en Cultura de Pau i Mediació comunitària i directora de lleure. Forma part de l'entitat MEL, una entitat especialitzada en educació ambiental i justícia global, que basa la seva manera de fer en cinc principis: cocreació, participació, treball en xarxa, compartir sabers i cures.

Raúl Almendro

Biòleg de formació, es dedica al món educatiu amb perspectiva de justícia social i ambiental. Actualment, forma part de l'equip d'Edualter i del grup Gresc@ (Grup de Recerca en Educació per la Sostenibilitat, Escola i Comunitat) de la Universitat Autònoma de Barcelona, on va cursar el Màster en Economia Ecològica. Ha fet docència en educació secundària i batxillerat, educació no formal i formació de professorat.

Definició de Justícia Global

Justícia global és prendre consciència i **qüestionar els models de vida o de desenvolupament i buscar una estratègia per incidir en aquestes estructures que generen desigualtats**. Volem transformar tot això i fer un món més just, i l'educació és una eina per fer-ho.

Interdependència, necessitat i ecodependència. La vida en comú, que a la nostra societat hem anat perdent per culpa del capitalisme, és essencial per la vida. **Hem de tornar a fer valdre aquesta vida en comú si volem societats més justes.** És necessari un canvi de mirada, i entendre com s'han construït els coneixements i com els posem en pràctica. Hi ha moltes formes de pensar, sentir i viure el món i no només existeix la nostra ni és la millor.

Els objectius educatius d'aquesta són:

- **Drets per tothom:** podem qüestionar el concepte de drets. Promoure la cultura democràtica de veritat, com la participació infantil i juvenil.
- **Justícia Econòmica:** El sistema econòmic genera desigualtats i està connectat al valor del treball i la generació del capital davant el desenvolupament de la vida. Hem de ser conscients que el lleure voluntari és un espai de resistència a això.
- **Feminisme:** Ja s'ha treballat molt a Esplac, però cal seguir posant nom a la lògica patriarcal que ens organitza així, i fer-la visible, per poder deconstruir els estereotips que es deriven d'aquí.
- **Pau i lliure de violències:** hi ha moltes formes de violència. No és només la violència armamentística sinó també com resollem els conflictes.
- **Intercultural i antiracista:** Ens costa ser antiracistes i ho hem de ser activament. Ho hem de vigilar. L'hegemonia cultural que hi ha a les entitats és un dels reptes que tenim.
- **Sostenibilitat de la vida:** principis de l'ecofeminisme. Som interdependents i ecodependents. El planeta té límits i hem de veure com ens organitzem per tenir-los en compte.

Claus estratègiques que tot projecte educatiu ha de tractar

Construir marcs explicatius del món en què vivim. Per què el món és com és? Hi ha una sèrie de coses que es poden explicar per separat però formen part del mateix sistema. És molt necessari donar explicacions a coses concretes sense fugir de la seva complexitat. Per canviar el món, primer cal entendre'l. **Perquè entendre una cosa trenca la por i predisposa emocional cap al canvi.**

Trobar maneres diferents de satisfer les nostres necessitats. Construcció d'autonomia. La pèrdua d'autonomia de les últimes generacions és brutal. **Som dependents de l'estat i el**

mercat per satisfer les nostres necessitats. Autonomia en l'àmbit polític, material... **Necessitem la natura per viure i en lloc de sotmetre-la l'hem de respectar com un organisme viu més.** Som un dels éssers més dependents sobretot a principis i a finals de la nostra vida. Podem fer servir de mirall el model dels Centres Socials Ocupats, es construeix autonomia per dependre menys del mercat i de l'estat. Amb menys disponibilitat d'energia, els estats seran menys del benestar. **En l'àmbit educatiu és important construir l'autonomia amb els aprenents.**

Estimular un pensament utòpic. Tots els futurs que imaginem són terribles, el futur és quelcom no desitjable. Això juga molt a favor de la "profecia autocomplerta". És important estimular un pensament utòpic. El que no serà factible és canviar cap a un món que no podem imaginar. **Hem de resignificar l'austeritat energètica i material.** És a dir, tindrem menys energia i menys consum, però això no ha d'anar de bracet d'un món pitjor. **La menor disponibilitat ha d'enfortir la vida comunitària i la qual és una cosa molt atractiva.**

I això com ho posem en pràctica?

Hi ha moltes coses que ja es fan, però hem de posar-hi consciència i paraules.

- Educar per qüestionar, tot el que és educatiu és polític
- Prendre consciència de l'ecodependència i la interdependència
- Desaprendre la manera de mirar el món. Hem de prendre consciència de quins privilegis ostentem i com aquests ens afecten a l'hora de mirar el món.
- Aprendre col·lectivament que a l'esplai es fa molta feina.
- Teixir comunitats educatives. Hem de desenvolupar el treball en xarxa, amb altres entitats... Al lleure es té molt contacte amb les famílies i és una manera de poder-les implicar aconseguint la seva participació.
- El lleure es basa en gran mesura en l'educació per l'acció. Fem el que fem per incidir en l'entorn. Importància del mètode i de no treballar pels resultats, sinó pels processos. No és tan important arribar el primer a la gimcana com la teva actitud en fer-la.
- No defugir la complexitat, hem d'entendre el món des d'aquí. De vegades als infants els volem simplificar coses i sovint és un error.
- Posar ment, cos i emoció.

I quin paper té el lleure en l'Educació per a la Justícia Global?

L'educació en el lleure va per davant de l'educació formal en moltes coses, però, tot i això, sovint no li hem posat paraules o no n'hem estat conscients. Cal posar-la en valor, ja que és un espai idoni per la justícia global.

Recordem que des de l'Educació en el Lleure treballem:

- Educació per l'acció i l'esperit crític
- Participació i relació amb l'entorn
- Referent proper i convivència. Hem de ser l'alternativa. Segur que totes ens hem volgut assemblar a les monis i això és molt potent. Fem convivència i això són hàbits: cantem abans de menjar, repartim el menjar equitativament... Es duen a terme pràctiques del dia a dia que només pots viure quan convius, i això passa a molt pocs espais
- Responsabilitat individual però també política. Ens han fet molta formació de consum responsable i educació individualista i hi ha una part que és sistèmica. Com funciona el món no és responsabilitat individual. També hi ha la feina de demanar a les institucions un món més just. Aquí el lleure té pes i capacitat d'incidència política i l'hem d'aprofitar
- El món està pensat pels adults i des dels adults. Hem de ser conscients d'aquest fet, tenir en compte l'adultocentrisme i donar alternatives als infants

4. Taules rodones - Aprofundim en les nostres eines educatives

Taula rodona “El joc i educació”

A càrrec de:

Anna Castells

Graduada en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport. Doctoranda en el seu camp professional que és el joc, la recreació i l'activitat física i és una apassionada per ensenyar jugant. Ha treballat tant de professora d'Educació Física i Educació Infantil, com de professora associada al Tecnocampus.

Jun Trencó

Llicenciada en psicopedagogia i audiovisuals. Especialitzada en PBL, programació neurolingüística i cooperació internacional. Ha viscut en diversos països i persegueix una

educació integral que abrasi la formació de l'afectivitat, la creativitat, el pensament crític, la interacció social i la sinergia dels diferents tipus d'intel·ligència.

El joc

La gran virtut del joc és que et permet viure coses, tenir sensacions, i viure emocions. Encara que siguem adultes, seguim tenint ganes de jugar. El joc té un component emocional molt gran, perquè tan aviat estem molt contentes per “marcar un gol” i de cop molt tristes perquè ens l'han marcat. Per tant, jugant aprenem a conèixer i gestionar les emocions.

Quan som petites, el joc acaba sent una qüestió sensorial, quan ens anem fent grans el tipus de jocs i objectius van variant. La gamificació és agafar eines del joc per desenvolupar una altra activitat, no només jugar. L'aprenentatge basat en jocs, és el joc el que ajuda a aprendre sobre un context.

El gran avantatge del joc, és que jugues per jugar, però a la sort és que aprens sense adonar-te'n. A través del joc, aconseguim els reptes que ens proposem. Aquí podem aportar idees i propostes per donar estratègies per arribar a l'objectiu.

Cal tenir en compte que no tots els grups són iguals, hem de dinamitzar diferent segons l'edat i les característiques dels jocs. Hem d'analitzar el grup.

Ens preguntem si tot s'ha de treballar a través del joc.

És important trobar l'equilibri. Ni tot blanc ni tot negre, depèn del grup, de la teva postura i del tema. També hem de treure els grups de fora la seva zona de confort. Per evitar les trampes, hem de buscar estratègies perquè no els surt-hi tant a compte fer trampes.

Els nens i nenes petits han d'aprendre a perdre. Si les coses no funcionen, no passa res, ho aturem i canviem!

La combinació de jocs molt animats amb jocs més tranquils ens pot ajudar a compensar el grup.

Joc lliure:

- Està bé permetre que els infants s'avorreixin i busquin activitats a fer. els podem proporcionar espais i materials diversos perquè autònomament trobin coses a fer.
- Fer espais atractius

Taula rodona “Arts i educació”

A càrrec de:

Juan López (Juanillo)

És un dels pioners del circ social a Catalunya, i va estar en els inicis (1977) del projecte de circ social a l'Ateneu Popular de Nou Barris, i ha seguit vinculat amb l'Ateneu fins avui en dia. La formació i el circ social són eines de treball de l'Ateneu Popular de Nou Barris des dels inicis del projecte. Es tracta d'una proposta de formació artística i d'educació en valors encaminada a la transformació de la persona i el seu entorn més immediat.

Eddy Yazmin Laverde

Actriu i coreògrafa, és llicenciada en Educació Bàsica amb èmfasi en Educació Artística de la Universitat del Tolima, Sede Bogotá, i Tècnica Professional en Dansa Contemporània de la Corporació d'Educació i Administració Cenda. Gestora Cultural des de fa deu anys en diferents organitzacions locals, nacionals i internacionals. Ha treballat en l'elaboració i coordinació de projectes culturals i artístics de gran format. Ens vindrà a parlar del Col·lectiu Artístic i Cultural Abya-Yala

Marta Casas

Antropòloga, especialitzada en gestió de la diversitat i la convivència, en educació intercultural, i màster en educació inclusiva. Té un màster en Educació Inclusiva. Actualment, és Coordinadora d'El Teler de Música i professora de Secundària, i treballa per a la igualtat d'oportunitats, la inclusió i la cohesió social des de l'educació, sempre que pot a través de la música.

Juanillo - Circ Social Nou Barris

El projecte del Circ Social de Nou Barris esdevé una eina educativa dins del currículum escolar. **Aquest, és ideal perquè els adolescents puguin millorar la seva autoestima i la seva revalorització personal davant dels companys i de la resta del professorat del centre**, alhora que els permet consolidar els aprenentatges i acreditar els àmbits curriculars que s'hagin treballat a les sessions per matèries que haurien treballat a l'aula.

Els continguts i la metodologia de treball dels tallers es realitza des de la participació activa i la cooperació del Consorci d'Educació, del professorat, dels professionals especialitzats dels tallers i, és clar, dels alumnes que hi participen.

Podeu trobar més informació sobre el projecte a la seva pàgina web: <https://ateneu9b.net/formacio/cursos-de-circ>

Juanillo ens explica els antecedents de l'Ateneu Popular de Nou Barris, un ateneu apartidista que acull diverses entitats que es coordinen entre elles i treballen per consens. Abans del

projecte del Circ, una de les coses que es va fer va ser crear un grup de percussió que anava pel barri fent Cercavila. A partir d'aquí, mitjançant l'intercanvi de coneixements, es va crear un espai de trobada on amb diversos materials creaven les seves eines i instruments (trapezi, malabars...)

Era un espai on confluïen diverses realitats, obert per totes les persones on aprenien coses de circ. Les persones del barri hi van participar cada vegada més, i amb això la conflictivitat va disminuir. El circ pot tenir un impacte en l'àmbit social, educatiu. Treu la rivalitat de dominació entre les diferents joves.

A continuació mostrem alguns projectes en els quals estan treballant:

- **Classes de circ** per casals del barri
- **Generació circ:** És un curs gratuït dirigit per joves del barri que estan pel carrer, o que fan parkour, o que venen de centres oberts, derivats de serveis socials.
- **Grup fracàs escolar:** En comptes de 10 classes de mates, 10 classes de circ. Es treballa el vincle fent que no hi hagi gens de competitivitat.
- **Diversitat cognitiva i funcional.** Es treballa conjuntament amb generació circ.
- **Gent gran +65 anys.** A través del circ i del treball comunitari, se senten més plens.
- **Centre de Justícia Juvenil.**

Des d'aquest projecte, no preguntem d'on venen les joves ni perquè hi són. Al acabar el curs es fa una festa de circ social i conflueixen tots els projectes en les diferents places el barri. Això es converteix en respecte.

També tenen una formació de circ social, obertes a tothom, animadors, educador, integrador.

EDDY - Abya-Yala

El col·lectiu Artístico y Cultural Abya-Yala va néixer fa 11 anys a Bogotà i desenvolupa processos de formació i creació artística en contextos populars de barri amb dones, infants i joves per a reduir la desigualtat, defensar el territori i construir la pau.

És un projecte que està dirigit a persones de 0 a 90 anys on no hi ha cap mena de distincions professionals, i on entenen l'art com un ofici i una professió. On es planteja i avança cap a un futur transformador de la societat i la realitat de les persones que l'integren.

Abya-Yala significa terra en construcció o territori sagrat i profund. És un espai autogestionat on la metodologia neix del "**qui sóc i on sóc jo**". Es basa en la pedagogia de l'amor. Així es

permeten somiar en un país sense somnis. Sense educació pública. No es pot pensar diferent. Pensar diferent vol dir saber que hauràs de marxar.

Aquest projecte, té tres punts de vista diferents:

1. Creació artística: Ho desenvolupen els professionals. Investiguen a partir de la dansa i el teatre. No treballen a partir de textos ni obres existents, sinó que es creen a partir dels coneixements i experiències de les participants, que busquen plasmar la realitat i els conflictes existents per a transformar-ho. Tracten temes com la mare terra o el dret de les dones,

2. Escola artística i popular. Tot el que passa és totalment gratuït. El projecte compta amb 7 espais de formació de dansa i teatre per a diferent tipus de col·lectius com persones grans, infants i dones.

Adapten els temes a tractar i el procés de participació i compromís en l'obra segons l'edat. Per exemple, amb infants, el seu objectiu és ensenyar una manera diferent de fer i relacionar-se. Trencar amb la figura autoritària de l'adult i presentar-se com a guies i treballar amb un aprenentatge més vivencial. Fer entendre que la vivència és molt important, l'aquí i ara, perquè infants i joves compreguin la seva realitat, i on no només hi ha la formació acadèmica, si no que la comunitària pot arribar a ser tant o més important. Amb les joves, s'intenta que comencin a tenir responsabilitats i compromisos en el procés de creació de l'obra de teatre o dansa. I amb les persones adultes, fan un procés de memòria reconstruint les seves arrels i orígens ancestrals.

3. Treball en territori: Es tracta de crear projectes oberts al barri a partir dels veïns i les veïnes

Com fem tot això amb l'art?

Treballem en comunitat i reiterem que totes anem aprenent els uns dels altres, és aprenentatge compartit. És important generar un espai de llibertat, creant i construint comunitat, des de l'afecte i l'escolta. **El projecte es basa en la comunitat, des de i per la comunitat.**

Marta Casas

Per què amb la música?

“Per què educar i transformar amb la música? Jo entenc la música com l'oceà, és enorme, i et pots relacionar de maneres molt diferents. Pot agradar-te bussejar, nedar navegar, escoltar-lo o contemplar-lo. També entenc la música com un camí, un punt de partida. Un camí que et

pot portar on vulguis. Però la música també és un vehicle de l'expressió, d'emocions, i un vehicle cultural que et duu el coneixement de les cultures, de la identitat.”

La música sempre és a escala comunitària. L'experiència de la música és increïble, és formar part de la comunitat, tenir un sentiment de grup, on tothom hi té cabuda. Un grup on tothom és important i necessari. Totes les parts de l'orquestra són importants, i tot i que sigui una funció breu o no principal, és imprescindible perquè funcioni.

Treballar amb la música des de la no professionalitat no vol dir que no requereix exigència i esforç. Quan es fan coses per infants i per joves, tendim a no exigir, però quan teim per objectiu crear alguna cosa bonica, on l'objectiu és la bellesa, ha d'haver-hi un respecte i compromís de totes les integrants per el projecte musical.

Eines de la música

A la música li hem de perdre la por. No cal saber cantar bé per poder treballar amb ella. Hem d'abordar-ho des d'on sabem i podem. Podem ballar, fer bodypercussion, ukelele, veu, tocar inscripcions, en escriure una cançó, expressar el que ens fa sentir, etc. La música la tenim a l'abast de tothom i moltes ens hi relacionem diàriament, per tant, no tenim excusa per a no utilitzar-la com a recurs educatiu.

Això sí, fent el projecte ha d'haver-hi una exigència. Per exemple, si estem creant un rap, els versos han de quadrar amb una pulsació. I un objectiu de fer les coses boniques i ben fetes. Veure com el compromís i esforç col·lectiu poden crear coses boniques.

Taula rodona “Aprentatge i Servei i educació”

A càrrec de:

Laia Moles

És biòloga de professió tot i que ara mateix no exerceix. Porta 12 anys implicada en el món del lleure, des dels 17 anys, durant els quals he fet de voluntària i he treballat per formar infants amb esperit crític i valors. Va començar sent monitora de l'Esplai l'Agrupada, a Molins de Rei, i després ha continuat treballant sobretot en l'àmbit de l'educació ambiental, ja més enfocada en direcció a la meua carrera professional com a biòloga.

Jordi Calvet Solanes

Mestre i professor d'educació secundària. Va estudiar magisteri i Geografia. Des de l'any 1983 al Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya on ha exercit la docència i ha

realitzat tasques d'assessor docent tant en el propi Departament com en l'àmbit universitari. Va formar part de l'equip impulsor i de l'equip directiu de l'Institut Quatre Cantons del Poblenou de Barcelona. Ha col·laborat com a assessor en diversos projectes i en centres educatius i ha dinamitzat grups de professorat i equips directius. Ha desenvolupat tasques relacionades amb la formació permanent tant a la Universitat Politècnica de Catalunya com a la Universitat de Barcelona i pertany al Centre promotor de

Què és l'aprenentatge i servei?

- Generar un aprenentatge a partir del servei a una comunitat
- Una manera de vincular infants i joves de l'esplai a projectes existents al territori, fent per tant de pont.
- No és només una qüestió escolar, també es fa en l'àmbit de l'educació en el lleure o l'àmbit universitari.

L'aprenentatge i servei és una proposta educativa que combina processos d'aprenentatge de valors i contingut, amb un servei a la comunitat, tot en un sol projecte ben articulat en el qual els participants es formen tot treballant sobre necessitats reals de l'entorn amb l'objectiu de millorar-lo.

És una manera de vincular infants i joves amb projectes existents al territori, fent de vincle o pont amb altres realitats i potenciant l'activisme.

Hem de fer un servei per treballar una **necessitat real**, no val crear necessitats fictícies per poder treballar el que tu vols. Hi ha una **intencionalitat transformadora** darrere del procés educatiu.

Diferents situacions que es poden donar:

- Dir als infants que portin roses a un casal d'avis per Sant Jordi. Pot ser una acció solidària, però no hi ha ni aprenentatge ni servei.
- Dir als infants que vagin a passar unes hores al casal d'avis perquè és el dia de Sant Jordi. Hi ha servei però no hi ha aprenentatge: podríem estar parlant d'un voluntariat però que no seria gaire útil per al desenvolupament personal.
- Dir als infants que vagin al casal d'avis a escoltar-los parlar sobre la guerra civil. Hi ha aprenentatge però no servei.
- Anar amb els infants a la residència a passar unes hores amb els avis i després amb això fer un recull de les necessitats no cobertes o coses a millorar del casal d'avis per després fer un retorn al centre perquè puguin millorar-ho. Hi ha aprenentatge i hi ha servei.

Els esplais en si mateix són un gran Aprenentatge i Servei? Estem aprenent, està clar, i també estem fent un servei, però això és un Aprenentatge i Servei?

L'Aprentatge i Servei té 3 potes: aprenentatge, servei i necessitat.

Quins beneficis té fer un Aprentatge i Servei?

Per les joves i infants que estan aprenent:

- Conèixer realitats diferents a les seves
- Conèixer un ofici
- Assumir responsabilitats
- Transportar coneixements abstractes a la realitat.
- Sentir-se part d'un projecte.
- Aprentatge vivencial que permet un aprofundiment major que la part teòrica.
- Creació de noves relacions a nivell personal i a nivell de col·lectius, es crea xarxa.
- Generació de sentiment de comunitat.
- Desenvolupament de l'autonomia i foment de l'autogestió.

Quins factors son importants i hem de tenir en compte a l'hora de realitzar un Aprentatge i Servei?

Hem de trobar una entitat adequada que ens faci de vincle entre l'aprenentatge i el servei. Hem de reconèixer que alguns encàrrecs els hem de demanar a gent que està especialitzada en aquell tema. Si volem que un grup marqui fites d'un sender de muntanya, haurem de demanar ajuda a un grup excursionista per exemple.

Trobar una bona entitat que ens ajudi a realitzar aquest servei i ens assegurí que les joves rebin l'aprenentatge pertinent i que el servei que estem donant a la comunitat sigui un servei beneficiós i útil, i no assistencialista.

A vegades també ens podem trobar que el projecte amb qui volem fer el servei té incompatibilitats de funcionament amb nosaltres, per exemple si només treballen entre setmana, si tenen una manera molt diferent de funcionar a nivell pedagògic, etc. Però també cal tenir en compte que a vegades podem tenir un inici complicat amb una entitat i amb paciència acabar teixint un bon vincle amb la mateixa.

Que hi hagi una altra entitat pel mig, **no et deslliura del teu paper com a educadora**, segueixes havent de coordinar l'acció educativa i vetllar perquè tot es dugui a terme correctament.

Per no caure en **necessitats falses**, el punt d'inici pot ser mirar quines inquietuds té el grup i a partir d'aquí buscar tu com a educadora llocs on hi hagi una necessitat ja creada que es pugui relacionar amb aquesta inquietud. Per aquest mateix motiu, també és important **tenir un mapa del nostre entorn proper** per tenir ja detectades les necessitats prèvies al sorgiment de la inquietud.

Parts de l'Aprenentatge i Servei

- Buscar on, com, quan i amb qui vols fer l'Aprenentatge i Servei.
- Decidir la programació de l'acció educativa.
- Realització
- Avaluació amb el grup, per fer propostes de millora i canvi.

L'avaluació no té perquè estar sempre al final del projecte, poden haver-hi avaluacions durant el projecte per introduir canvis quan encara ets a temps de canviar-ho. D'aquesta manera generes un **sentiment de pertinença** a l'activitat major que si simplement són persones usuàries del projecte. També serveix per poder fer l'avaluació com a educadores sobre si s'estan complint els objectius que ens havíem plantejat a l'inici del projecte.

Quan fem un projecte d'aprenentatge servei, per poder comptar amb unes joves que incideixin en el projecte i estiguin compromeses, cal entendre l'avaluació com una eina transversal. **Si fem avaluacions després de cada sessió, podem canviar allò que no funciona o no motiva, fent-nos més nostre el projecte.** També cal involucrar a les persones usuàries del servei. Això introduirà nous elements avaluatius que faran més real la incidència del projecte.

A vegades ens podem trobar que l'entitat a qui li fem el servei espera uns resultats diferents dels que esperem nosaltres. Per això és important la comunicació i la reivindicació de la qualitat pedagògica de l'acció encara que no doni lloc a un resultat molt productiu per l'entitat. I si no ho volen entendre, doncs haurem de buscar una altra entitat.

Taula rodona “Educomunicació”

A càrrec de:

Mitty Arciniega Cáceres

És llicenciada en periodisme i doctora en comunicació per la Universitat Pompeu Fabra. El seu àmbit se centra en l'educació mediàtica i la comunicació vinculada a l'educació formal i informal. Imparteix assignatures en grau i màster com Children, Youth and Media, Educació i Comunicació i Media Literacy in New Media. És coordinadora de dos projectes europeus (Erasmus + ComPra y H2020 Smooth), orientats a potenciar les metodologies educatives comunitàries i participatives per a reduir desigualtats socials, especialment des de les

metodologies participatives audiovisuals i l'impuls de l'educació mediàtica amb èmfasis en l'ús de las TIC i les xarxes socials.

Leticia Pipman

Especialista en Teatre d'intervenció social i dinamitzadora comunitària. Va estudiar Arts Escèniques a Buenos Aires i Barcelona. Es va formar com a terapeuta a l'Institut Gestalt i, actualment, avança estudis de Psicologia a l'Universitat Oberta de Catalunya. Des de 2005 utilitza el teatre com a eina d'implicació social i educativa. Dinamitza i coordina projectes de comunicació i educació amb joves i persones grans a elParlante.

Introducció

La comunicació està present a tot arreu i forma part de la naturalesa humana.

A través de la comunicació i sobretot l'audiovisual fem acció comunitària i educació. Entenem la comunicació com un instrument permanent de transformació social: creatiu, emocional, participatiu i popular. I l'educació com un procés social basat en el diàleg, que permet generar confiança, intercanviar coneixements, debatre i aprendre per generar canvis socials.

Com eduquem amb mitjans audiovisuals?

- Fent projectes de sensibilització
- Co-creant projectes audiovisuals amb un missatge
- Fent difusió i donant a conèixer els projectes realitzats, incloent a les persones de la comunitat (famílies, barri, altres entitats...)
- Fent formació, ja que els projectes també serveixin per formar a les participants
- I+E: sistematització i avaluació d'allò realitzat

Projecte Sincronitza't-El Parlante

És un projecte que fan a l'aula d'acollida d'un institut, amb majoria de persones migrades nouvingudes. **Sincronitza't** és un projecte de co-creació i la participació, que recolzant-se en les metodologies del vídeo participatiu, les tecnologies de la informació i comunicació i el teatre social, pretenen afavorir la vinculació, l'apoderament i el sentit de pertinença d'adolescents nouvinguts, i incidir en el procés d'arrelament al seu nou entorn, i contribuint a la trajectòria educativa i personal.

Crear un making-off dels projectes que realitzen, permet posar consciència en els aprenentatges emocionals viscudes.

Un exemple d'acció en aquest procés, va ser buscar un lloc del seu lloc d'origen que fos important per a elles i compartir-lo amb la resta del grup, explicant la importància d'aquest, i a posterior, van fer un curt sobre l'experiència.

Projecte “Activismes en femení” - Mittzy Arciniega Cáceres

Les participants d'aquest projecte van ser les mateixes investigadores. A partir d'aquests vídeos les participants van fer una reflexió molt profunda, de la qual es despenia:

- **“Allò personal és polític”.** Col·lectivitzar i compartir els nostres malestars ens pot ajudar a desculpabilitzar-nos.
- **Reconeixement a través de l'art**
- **Interpretació de la memòria.** En el procés de creació dels vídeos van haver de decidir què posar i què no. Quan li donem la importància que hi ha darrere del què ensenyem, i com expliquem la història, podem treballar la mirada crítica i tenir el poder de decidir.
- **La mirada de l'altre.** A les xarxes socials comuniquem per a l'altre, per la mirada de l'altre. Si dotem d'espais per poder-nos aturar i reflexionar, podem fer un altre tipus de processos. En canvi, a l'audiovisual participatiu em construeixo el jo a través d'aquest mitjà. **El focus està en el jo i no en l'altre.**

La importància d'aquest tipus de projectes, i de fer servir l'audiovisual com a eina educativa, està molt més en el procés que en el resultat. No és important la qualitat tècnica dels vídeos sinó tot allò que succeeix en el procés de fer-los. A més, els vídeos com a resultat també poden servir per després analitzar-los.

Les xarxes socials, també les podem veure com un exercici per pensar com ens estem projectant en elles, sense culpabilitzar-nos, però per prendre consciència. Estem acostumades a ser consumidores, i seria fer un canvi per passar a ser creadores.

L'educomunicació permet treballar la mirada crítica cap a les tecnologies i les xarxes socials amb una generació que son nadius digitals, i que han nascut amb la tecnologia, però no la saben utilitzar.

5. Ponència Cloenda - Quin paper volem tenir en el futur de l'educació?

A càrrec de:

Ani Pérez

Doctora en Educació per la Universidad Autónoma de Madrid y militante, ha dedicat els últims anys a la investigació i formació en pedagogia, primerament a la Universitat, i posteriorment de manera independent. Les seves línies de recerca han tractat la pedagogia anarquista, abarçant temes com la innovació educativa i les pedagogies alternatives, i acaba de publicar el llibre <<Las Falsas Alternativas, Pedagogía libertaria y nueva educación>> que s'ha creat a partir de la seva tesis doctoral. Actualment està volcada en l'estudi de la pedagogia marxista.

El interés creciente por las metodologías

Si buscamos información sobre educación en internet, gran parte de esta habla sobre las nuevas metodologías. Podemos encontrar afirmaciones como que la transformación en la educación solo pasa por el cambio de las metodologías. **Se habla de que no es importante el qué (contenidos) sino el cómo (las metodologías).** Otro ejemplo de este énfasis de las metodologías sería: "lengua y ciencias están en internet, los jóvenes tienen que hacer cosas prácticas".

Este énfasis en las metodologías viene dado por un rechazo a la teoría. Como si la teoría no fuera importante o no nos llevara a la praxis. Sin la teoría estaríamos abocadas a hacer siempre lo mismo, de manera repetitiva. **Sin una buena teoría, por muchos esfuerzos o buenas intenciones que haya en la práctica, podemos llevar a cabo errores que van en contra de nuestra propia ideología.**

Hay quienes defienden que la innovación de las metodologías es un ajuste a las demandas del capitalismo. El discurso de las nuevas metodologías viene envuelto de progresismo, fingiendo poner al centro la infancia. Algo que no hay que perder de vista es que la introducción de las metodologías innovadoras está sirviendo para generar competencias entre las propias escuelas. **Este tipo de metodologías atraen a las clases bienestantes y esto genera un aumento de la segregación escolar.** Las escuelas que innovan metodológicamente tienen un perfil diferente de aquellas que asociamos a las metodologías tradicionales.

[Este anuncio](#) dice que lo importante es tener un método. No habla sobre reflexionar de manera crítica sobre nuestra práctica. Simplemente tener un método. Esto fue una franquicia que quebró después de estafar a mucha gente. Algo más que se puede leer entre líneas es que los contenidos no importan. Se asocia la teoría a un método tradicional cuando también se pueden enseñar contenidos de manera práctica.

Cuando usamos metodologías alternativas y no explicamos a niños y niñas que estamos haciendo, qué estamos aprendiendo, corremos el riesgo de que solo una parte del grupo entienda y tenga la capacidad de asociar la praxis al conocimiento que ya tienen. El resto del grupo se quedará en la idea de que “hoy he jugado”.

Un proyecto quiere pasar [el método de El Bulli a las escuelas](#). Ferran Adrià insiste en la importancia de tener un buen método. Parece que da igual el fin, la cocina o la educación, pero sí importa el método. Este programa te proporciona unas herramientas, unos materiales e instrucciones. **¿Esto quiere decir que cuando el profesorado tiene estas herramientas ya no tienen que pensar?** La finalidad que muestran es muy vaga, pero el método se muestra claro. Esto nos lleva a dos opciones: primero, que lo estén haciendo por hacer. Segundo, que no nos están mostrando la finalidad real. Aunque parece que no está diciendo nada, el video está cargado de contenido ideológico.

La pregunta que más se pone sobre la mesa es: “¿Qué hacer?” **Quizá no confiamos suficiente en nuestras propias necesidades y es por eso que buscamos recetas.** Encontramos dos enfoques equivocados que proponen “recetas metodológicas”.

1. **Pedagogía basada en evidencias.** Tratan de justificar de manera científica, basándose en evidencias su pedagogía.
2. **Pedagogías alternativas.**

Crítica marxista a la educación libre

La educación libre pedagógica entiende que el niño es bueno por naturaleza y que la sociedad lo corrompe. Si hablamos de sociedad, borramos distinciones ya que es un concepto muy abstracto que nos lleva a meter en el mismo saco experiencias muy diversas como un anuncio en la tele, una niña o niño en un esplai o la explotación liberal. Este enfoque es existencialista, poniendo énfasis en la esencia y no en la presencia.

Otra base de la educación libre es que educar implica influir. Como se entiende la educación de manera autoritaria y dirigida, ya no hablamos de maestras ni de educar, sino de acompañantes y acompañar. De esa manera la persona adulta acompaña el despliegue de la naturaleza humana naturalmente buena, y por lo tanto no necesita influir, simplemente sacar en potencia el contenido de cada niña o niño. En esta pedagogía no directiva no se definen

contenidos de aprendizaje, no hay propuestas voluntarias, no hay objetivos o fines, ya que si tienes un objetivo ya vas a influir.

Hablar del acompañamiento supone no hacer ninguna propuesta. Esto significa que encontramos una ausencia de fines. Cada niño y niña tendrá que decidir su propia finalidad.

Cuando hablamos de que los fines no son importantes se despiertan alertas. Por eso, no se comunica de ésta manera, sino que se usan expresiones progresistas que suenan respetuosas como por ejemplo "Trabajamos para que cada niña o niño cree su propio camino". Se habla de la no directividad, la aceptación incondicional, el no juicio... Cuando hablan de aceptación incondicional significa que todo está bien. Cuando se defiende el no juicio implica que no se puede reconducir la conducta discriminatoria.

Estas pedagogías entienden que la escuela y otros espacios educativos deben dejar a la infancia puede dar la espalda a los problemas del mundo, siendo un espacio para ser felices. No establecer fines significa que nos da igual como termine la historia. En las nuevas metodologías con ausencia de fines tenemos que reconocer que todo está bien y todo es verdad. Esto implica que si cada persona tiene su propia verdad y define sus propios fines, nada es verdad. Dicen que lo único que importa es el proceso. **La realidad, es que no se puede desvincular proceso y resultado, no hay medias verdades.** Si el grupo llega a una conclusión errónea no podemos hablar de una verdad provisional. Esto quiere decir que ha habido un fallo en el propio proceso.

Si los niños y niñas no tienen un espacio de confrontación de sus propias ideas, quedan encerradas en su propio conocimiento. **Esto implica que cuando una niña o niño tiene una actitud discriminatoria, si no podemos intervenir, esa será su verdad y no tendrá ningún espacio donde pueda contrastar sus conocimientos pre-existentes.** Por eso, aunque la pedagogía alternativa dice que intenta poner la infancia al centro, el resultado que obtenemos son niñas y niños que están destinados a lo establecido.

Crítica marxista a la Pedagogía Vivencial

La pedagogía vivencial defiende que la importancia está en la vivencia de niños y niñas y que las educadoras no podemos intervenir o compartir conocimientos ya adquiridos porque no surgen de su deseo espontáneo. Aunque esto pueda sonar respetuoso para la infancia, donde las educadoras están cargadas de paternalismo, empuja al narcisismo. Suponer que todo el aprendizaje tiene que venir de la vivencia personal supone renunciar a la memoria colectiva. **También supone renunciar a la idea que las aportaciones de las otras personas no son válidas. Si lo único cierto es lo que vivimos o sentimos en el aquí y**

ahora, se niega la posibilidad de que exista una verdad compartida. Esto tiene mucho que ver con el carácter romántico de la educación vivencial.

Nuestras vivencias tienen que ver con nuestra posición social. **En un contexto de pedagogía vivencial puede pasar que las niñas se acaben especializando en cosas de niñas y los niños en cosas de niños.**

El enfoque de la pedagogía vivencial nos empuja a concentrarnos solo en nuestro deseo individual, entendiéndolo que porque es nuestro es válido. **Lo que no tiene en cuenta es que nuestro deseo está construido socialmente y determinado por nuestra posición social.** Decir que tenemos que satisfacer los deseos sin cuestionarlos suponiendo que son naturales es peligroso.

Esto no quiere decir que lo que aprendemos no conecte con nuestras vivencias e intereses o que no tengamos que tener en cuenta lo que viven los peques. **Lo que quiere decir es que no es suficiente porque reproducirá una sociedad diferenciada de clases.**

Crítica marxista a la Metodologías Activa

Las metodologías activas tienen un significado confuso, pero lo que está claro es que lo contrario a las metodologías activas son la clase expositiva o magistral, que las nombran como pasivas. Estas metodologías buscan la actividad del alumnado. Socialmente se entiende lo activo como positivo y hacer una crítica de cualquier metodología que se considere pasiva es difícil.

Cuando se habla de las clases expositivas se usan los peores ejemplos, clases vacías de contenido, donde no se puede intervenir, etc. Que no definen la clase expositiva, sino una mala praxis. Sino, **¿cómo se entiende que haya gente que se siente activa en clases expositivas?** Esta metodología activa hace pensar que escuchar y pensar en silencio no es activo. **Como si solo fuera activo en el momento en el que se comunica, se realiza algo visible. Parece que solo hay actividad cuando hay movimiento, entendiendo una dualidad entre mente y cuerpo.**

Un estudio con una muestra de diferentes escuelas, privadas y públicas, en las cuales se usaban metodologías diferenciadas (algunas más innovadoras y otras más asociadas a lo tradicional). Por cada 100 niños que un niño responde una pregunta abierta, lo hacen 55 niñas. Por cada 100 veces que un niño hace un ataque a un niño solo lo hacen 50 niñas. Las niñas intervienen menos excepto en la demanda de intervención del docente.

En ambos tipos de intervenciones (gran grupo) los niños hacen más intervenciones. Aun así, las asambleas suponen menos intervenciones en las niñas que otros espacios como participación colectiva. En las asambleas se habla sobre la propia experiencia y en este

estudio se demuestra que los niños tienen más facilidad para ocupar este espacio. En cambio, en la participación colectiva, donde el profesor tiene un papel más activo, cortando determinadas intervenciones, las niñas participan más. **El colectivo oprimido necesita la colaboración del docente para alcanzar su libertad. El profesorado debe poner los medios necesarios para ofrecer la participación de los colectivos dominados.**

Otro ejemplo, se da en las asambleas. Las asambleas no son horizontales pero las seguimos haciendo de la misma manera. Una cosa interesante a plantearse es qué mecanismos tenemos a nuestra disposición para mejorar la situación teniendo en cuenta que desigualdades y dificultades tenemos en nuestro grupo.

Debemos parar de pensar que la innovación es contrario a lo tradicional. Son dos caras de la misma moneda. El profesor autoritario que no entiende que está bloqueando la participación de determinado colectivo acaba reproduciendo las desigualdades de la misma manera. Las metodologías alternativas se muestran como anti-autoritarios pero no lo son realmente. Se abandona a las peques al autoritarismo del ambiente, facilitando que asuma la ideología dominante. Si no creamos mecanismo en la escuela para desbloquear las desigualdades las seguiremos reproduciendo.

Los que más separan medios y fines son aquellos que entienden la finalidad a través de medios autoritarios. Criticando el autoritarismo hay mucha gente que habla de la necesidad de coherencia entre medios y fines. Por ejemplo, en los patios de algunas escuelas para no subordinar las actividades de las niñas y que el fútbol no ocupe todo el espacio se decide retirar la pelota. Esta acción se tacha de autoritaria y se exige que se respete la libertad. **Se impone actuar de manera libre como si lo fuéramos, ignorando las diferencias en los diferentes colectivos. Debemos trabajar hoy para que con los medios que utilicemos podamos generar las condiciones para la libertad. La libertad no es algo que se afirma y ya, para conquistarla necesitamos saber que nos la está impidiendo. Como educadoras, tenemos que ser conscientes de esto, ser coherentes con nuestro método y finalidad y luchar para que la infancia pueda conquistar la libertad.** Si enseñamos a otra persona un aprendizaje que es necesario para su emancipación, estoy buscando ser menos necesaria. La finalidad es dotar de estrategias a la persona para su emancipación, para su propia autonomía.

“La crítica no es desprecio o humillación, la crítica es necesaria y hay que ponerla en el centro. Sin la crítica no podemos mejorar“